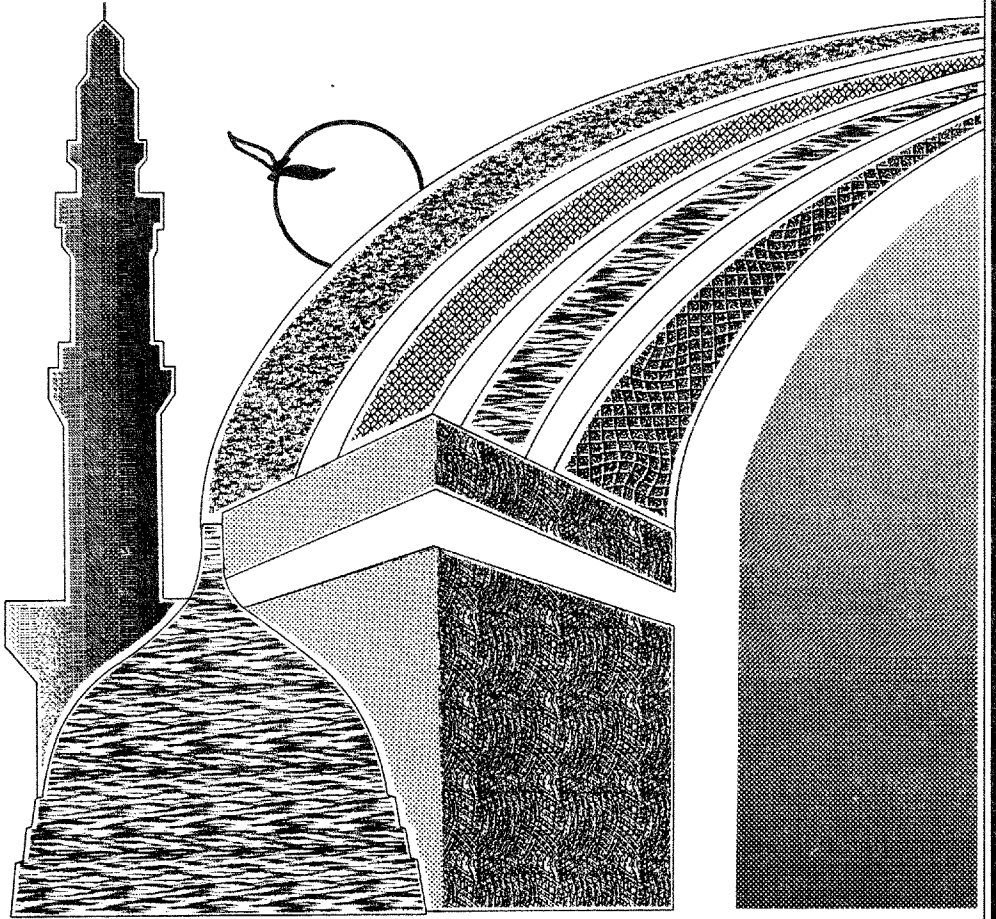
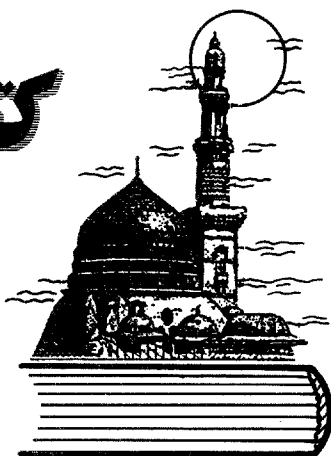

نقد و معرفی کتاب

کتابشناسی تاریخ مدینه

حسین محمد علی شکری / عبدالمحمد آیتی

به سال ۱۴۱۷هـ، چاپ جدیدی از کتاب «الدرة الثمينة في اخبار المدينة» تألیف امام حافظ، ابو عبدالله محمد بن محمود بن نجار بغدادی (م ۶۴۳هـ)، به کوشش یکی از محققان مدینه منوره (آقای حسین محمد علی شکری مدنی) منتشر گردید که امید بسیاری را در انتشار محققانه تواریخ مدینه النبی، نازه کرد؛ بویژه که در مقدمه نخست این تحقیق (به قلم سید محمد بن علوی بن عباس مالکی حسنی)، اشاره شده است که محقق نامبرده مصمم است تا کار تحقیق تواریخ مدینه را ادامه دهد و «این، اولین کتاب است در سلسله کوششهای مبارک ایشان».

این طبع از تاریخ مدینه ابن نجار، دارای دو مقدمه افزوده است: مقدمه نخست به قلم سید محمد مالکی حسنی که آن را در بیان فضایل حرم مدینه از کتاب و سنت، سامان داده است؛ و مقدمه دیگر به قلم آقای شکری، که آن را در سه بخش (الف - کتابشناسی تاریخ مدینه: معرفی کتب کهن و معاصر در تاریخ، جغرافیا، رجال و خاندانهای مدینه - ب - معرفی ابن نجار و برجستگیهای کتاب وی: الدرة الثمينة - ج - بیان روش تحقیق و شناساندن نسخه‌های این اثر) به پایان برده‌اند.

آنچه پس از این می‌آید، ترجمه مقدمه محققانه آقای شکری بر کتاب ابن نجار است.

الف: کتابشناسی تاریخ مدینه

محمد بن حسن بن زبالة مدنی، کتاب خود را در سال ۱۹۹ هـ، یعنی یک سال پیش از وفاتش به پایان آورده. وی در سال ۲۰۰ هـ، دیده بر جهان فرو بسته است. ابن زبالة از اصحاب امام مالک رحمه الله به شمار است.

کتاب ابن زبالة در این زمان مفقود است. از کسانی که آن را دیده‌اند، یکی سمهودی است که در کتاب خود «وفاء الوفا» از آن نقل کرده. این کتاب، منبع معلومات همه کسانی است که بعد از ابن زبالة تاریخ مدینه را نوشته‌اند.

وستنفلد (خاورشناس) روایات ابن زبالة را از منابعی که از آن کتاب نقل کرده‌اند، گرد آورده و به سال ۱۸۶۴، زیر عنوان «تاریخ المدينة لابن زبالة» به چاپ رسانده است. گمان می‌رود که اصل کتاب در آتشی که در کتابهای سمهودی افتاده است، سوخته باشد.

۲ - تاریخ یحیی بن جعفر العبیدی النسابة؛ حاج خلیفه، صاحب کشف الظنون، از آن یاد کرده است.

۳ - امر المدینه، از علی بن محمد مداینی؛ ابن شَبَّه محقق تاریخ از آن نام برده است.

۴ - اخبار المدینه، از زبیر بن بکَّار، او

مدینه الرسول صلی الله علیه و آله همواره مورد توجه دانشمندان؛ اعم از مورخان و محدثان بوده است. بعضی از ایشان «تاریخ مدینه» یا «فضایل مدینه» را هر یک در کتابی جداگانه آورده‌اند و بعضی در «تاریخ مدینه» کتاب بزرگی نوشته‌اند و «فضایل مدینه» را در ضمن آن نقل کرده‌اند.

در این مختصر، دوست دارم که از این آثار یاد کنم و به معرفی آنها بپردازم و محققان صاحب‌همت را ترغیب نمایم که این نسخه‌های خطی را به چاپ برسانند. دوست داشتن مدینه و سکونت در آن، ایجاب می‌کند که هر کس در خود توان علمی یا توان مالی سراغ دارد در بیرون آوردن این گنجینه تاریخی (بویژه تاریخ مدینه منوره) سهیم شود.

من این تألیفات و آثار را بر حسب تسلسل تاریخی تا آنجا که بتوانم و بدان راه یابم معرفی می‌کنم و درباره برخی از آنها یا در شرح حال مؤلفان آنها مختصری که مفید فایده‌ای باشد می‌نویسم.

تواریخ کهن مکه

۱ - تاریخ المدینه از ابن زبالة؛

ابن التَّجَار؛

وی: امام حافظ ابو عبدالله محمد بن محمود بن نجَّار بغدادی، متوفای سال ۶۴۳ هجری است، که درباره او و کتابش، پس از این، به تفصیل سخن خواهیم گفت.

۱۰ - اتحاف الزائر و اطراف المقيم السائر، از ابی الیمن بن عساکر؛

وی: عبدالصمد بن عبدالوهاب بن عساکر است. متوفی به سال ۶۸۶ ه. مؤلف در بیشتر این کتاب، اهتمامش به امر زیارت و اخباری است که بدان تعلق دارد و همچنین در ذکر بنا و فضیلت مسجد نبوی. ۱۱ - بهجة النفوس و الاسرار، از مُرجانی؛

وی: عبدالله بن محمد بن عبدالملک مرجانی بکری است، متوفی به سال ۶۹۹ ه. کتاب او از جمله کتابهای مفصل در این موضوع به حساب است. در ذکر اخبار مدینه بسیار قلمفرسایی کرده، ولی در آن مطالبی است خارج از موضوع کتاب. یکی از محققان دانشگاه ام‌القری این کتاب را تصحیح و تحقیق کرده است.

۱۲ - الروضة الفردوسية و الحظيرة القدسیه، از آق شهری؛

وی: محمد بن احمد بن امین بن مُعاذ آق شهری است، متوفی به سال

را کتاب دیگری است به نام «اخبار وادی العقیق». زبیر بن بکار در سال ۲۵۶ ه، درگذشته است.

۵ - اخبار المدینة المنوره، از عمر بن شَبَّه؛

وی عمر بن شَبَّه نُمیری بصری است و در سال ۲۶۲ ه. وفات کرده است. دیگر از آثار او، کتاب «امراء المدینة» است.

همه کتاب «اخبار المدینة المنوره» به دست ما نرسیده. او تاریخ مدینه را در خلال شرح حال اشخاص آورده و از برخی مکانها نیز یاد کرده؛ همچنین تاریخ خلفای چهارگانه علیهم السلام را نوشته. برخی از آن که به ما رسیده، چاپ شده است.

۶ - اخبار المدینة، از یحیی بن حسن ابن جعفر؛ او در اواخر قرن دهم می‌زیسته.

۷ - فضائل المدینة، از مفضل جندی؛ وی: مفضل بن محمد بن ابراهیم بن مفضل جندی یمنی است. به سال ۳۰۸ ه، وفات کرده. کتاب او کتابی است کم حجم که تنها بر ذکر فضائل مدینه و فضیلت سکونت در آن و ذکر بعضی بقاع آن بسنده کرده. این کتاب چاپ شده است.

۸ - الانباء المبینة عن فضل المدینة، از قاسم بن عساکر دمشقی، متوفای ۶۰۰ ه.

۹ - الدررة الثمینة فی اخبار المدینة، از

تاریخ سیاسی و اجتماعی و فرهنگی مدینه منوره است در عهد مؤلف. وی در اواخر عمر خود به تالیف این اثر پرداخته و اوضاع و احوال زندگی در مدینه را در عصر خود بیان داشته است.

۱۶ - تحقیق النصره بتلخیص معالم

دارالهجره، از مراغی؛

وی: ابوبکر بن حسین بن عمر مراغی است، متوفی به سال ۸۱۶ هـ. کتاب او تلخیصی است از کتابهای ابن النجار و مطری. البته بر آن دو کتاب، مطالبی افزوده است. کتاب مراغی به چاپ رسیده است.

۱۷ - المغانم المطابة فی معالم طابه، از

فیروز آبادی؛

وی: محمد بن یعقوب بن محمد فیروزآبادی است. متوفی به سال ۸۱۷ هـ. از آنجا که فیروز آبادی علامه لغوی است، در کتاب خود به شناخت اماکن توجه خاص دارد، و نیز به پاره‌ای شرح حالها. بخشی از این کتاب که در ذکر مواضع جغرافیایی است به چاپ رسیده است.

۱۸ - التحفة اللطيفة فی تاریخ المدينة

الشریفة، از سخاوی؛

وی: محمد بن عبدالرحمان بن محمد سخاوی است، متوفی به سال ۹۰۲ هـ. کتاب او عبارت است از تلخیصی از

۷۳۹ هـ. کتاب او آنچنان که سخاوی وصف کرده، منقسم بر پنج باب بوده در: زیارت و احکام آن، درباره پیامبر ﷺ و پسران و دخترانش، درباره وقایع، درباره صحابه، درباره کسانی که در مدینه وفات کرده‌اند از معاریف.

۱۳ - التعریف بما آنتت الهجرة من

معالم دارالهجره، از مطری؛

وی: محمد بن احمد بن خلف مطری است، متوفی به سال ۷۴۱ هـ. کتاب او به مثابه ذیلی است بر کتاب ابن النجار. پاره‌ای از مطالب را که از کتاب ابن النجار فوت شده آورده و برخی از مسائل مهمی را که در عصر او بوده، ذکر کرده است.

۱۴ - الإعلام بمن دخل المدينة من

الأعلام، از مطری؛

وی: عبدالله بن محمد بن احمد مطری است، متوفی به سال ۷۶۵ هـ. سخاوی از این کتاب یاد کرده، ولی گفته است که خود بدان دست نیافته.

۱۵ - نصيحة المشاور و تعزية

المجاور، از ابن فرحون؛

وی: عبدالله بن محمد بن فرحون یعمری مالکی است و به سال ۷۶۹ وفات کرده. کتاب او از همه کتابهای پیشینیان مفصلتر و دربرگیرنده‌تر است و آن، تصویر و

وصف کرده است، شامل پنج باب است: در فضیلت مدینه، در فضیلت مسجد مدینه، در کسائی از صحابه که در مدینه مدفونند، در مشاهد و آثار تاریخی مدینه، در فضیلت مجاور شدن در آن.

۲۲ - نزهة الناظرین فی تاریخ مسجد سید الاولین و الآخرین، از برزنجی؛ وی: جعفر بن اسماعیل بن زین العابدین برزنجی است، متوفی به سال ۱۳۱۷ هـ. کتاب او ویژه مسجدالنبی است و به چاپ رسیده.

منابع رجال و خاندانهای مدینه

اما مصنفاتی که به تاریخ علما و خاندانهای مدینه اهتمام دارند، عبارتند از:

۱ - تحفة المحبین والاصحاب فی معرفة ما للمدینین من الانساب، از انصاری؛ وی: عبدالرحمان بن عبدالکریم بن یوسف انصاری است، متوفی به سال ۱۱۹۷ هـ. این کتاب او به ذکر انساب خاندانهای مدینه منوره و ریشه‌های آن اهتمام دارد. همچنین به ذکر آثار علمی افراد در این برهه از زمان.

۲ - تحفة الدهر و نفحة الزهر فی اعیان المدینة من اهل العصر، از داغستانی؛ وی: عمر بن عبدالسلام داغستانی

«السیرة النبویه» که در آغاز کتاب جای داده شده. سپس بقیه کتاب عبارت است از شرح حال اشخاص. کتاب سخاوی به چاپ رسیده است.

۱۹ - وفاء الوفا فی اخبار دار المصطفی، از سمهودی؛

وی: علی بن احمد سمهودی است. متوفی به سال ۹۱۱ هـ. این کتاب، مفصل‌ترین تاریخ مدینه منوره است. سمهودی در این کتاب بر همه مصنفات قبل از خود که درباره مدینه نوشته شده و بیشتر آنها فعلاً مفقود هستند، نظر داشته است. کتاب وفاء الوفا بارها چاپ شده؛ همچنین مختصر آن مرسوم به (خلاصة الوفا).

۲۰ - الجواهر الثمینة فی محاسن المدینة، از محمد کبریت؛

وی: محمد بن عبدالله بن محمد حسنی است، متوفی به سال ۱۰۷۰ هـ. بر کتاب او جنبه ادبی و شعری و ذوقی غلبه دارد.

۲۱ - نتیجة الفکر فی خبر مدینة سید البشر، از خلیفتی؛

وی: محمد بن عبدالله عباسی خلیفتی است، متوفی به سال ۱۱۳۰ هـ.^۱ کتاب او همان گونه که دکتر عاصم همدان^۲

او با این قبایل جنگید و کیدشان را باز گردانید.

۳ - الاخبار الغربية فيما وقع بطيبة الحبيبة، از جعفر هاشم؛

وی: جعفر بن حسین بن یحیی بن هاشم است، متوفی به سال ۱۳۴۲ هـ.

این کتاب در جنگها و فتنه‌هایی است که در خلال قرن دوازدهم در مدینه واقع شده. دکتر عاصم همدان خلاصه آن را در کتاب خود، «المدينة المنورة بين الادب والتاريخ» آورده است. کتاب به چاپ رسیده.

این بود شماری از تالیفات کهن در تاریخ مدینه منوره و آنچه بدان متعلق است از جنبه‌های اجتماعی و سیاسی و تاریخی که ما بدان دست یافتیم. و ملاحظه می‌شود که مؤلفان یا معاصر یکدیگرند، یا فاصله زندگی آنها دور از یکدیگر نیست. گاه نیز که فاصله زمانی آنها از یکدیگر بسیار است، به نظر من، سبب آن نیست که در آن برهه از زمان کتابی در تاریخ مدینه تألیف نشده، بلکه ما از آنها اطلاعی نداریم.

کتابهای معاصران در تاریخ مدینه

در زمان ما نیز آثاری از مؤلفان معاصر (که به نوشتن در باب مدینه منوره اهتمام

انصاری است، متوفی بعد از سال ۱۲۰۱. در کتاب او جنبه ادبی در ذکر تراجم احوال غلبه دارد و عبارات کتاب در اسلوبی ادبی نگارش یافته. دکتر عاصم همدان گفته است که به تصحیح آن اشتغال دارد.

تک‌نگاری‌ها در حوادث مدینه

و نیز کتابهایی که به ذکر برخی حوادث خاص مدینه منوره پرداخته‌اند، عبارت‌اند از:

۱ - ذیل الانتصار لسید الابرار، از سمهودی؛

وی: عمر بن علی سمهودی است، متوفی به سال ۱۱۵۸ هـ. این کتاب تاریخ فتنه و جدالی است که میان ساکنان مدینه منوره و اغوات پدید آمد و قبیله حرب برای یاری اغوات وارد جنگ شد.

۲ - النفع الفرجی فی فتح جته جی، از برزنجی؛

وی: جعفر بن حسن بن عبدالکریم برزنجی است، متوفی به سال ۱۱۸۴ هـ. این کتاب اختصاص به ذکر فتنه‌ای دارد که در آن بعضی از قبایل حرب بر راه حجاج مسلط شدند و اطراف مدینه منوره را مورد دستبرد قرار دادند، تا آنگاه که خدای تعالی سردار علی جته جی را بر آنان پیروزی داد و

ب. این کتاب (الدرة الثمينة):

الدرة الثمينة کتابی است در تاریخ شهر محمد مصطفی ﷺ و دومین کتابی است که به ما رسیده از کتابهایی که مورخان از آن نقل کرده، بر آن اعتماد نموده‌اند.

این کتاب را امام حافظ ابو عبدالله محمد بن محمود النجار (متوفی به سال ۶۴۳ هـ.) تألیف کرده. هنگامی که برای زیارت به مدینه منوره آمد - چنان که خود گوید - بعد از آنکه با جماعتی از مردم مدینه دیدار کرد:

«آنها از من خواستند از فضائل مدینه و اخبار آن سخن گویم. من نیز از آنچه در خاطر داشتم در آن باب، چیزهایی گفتم. از من خواستند که آنها را در اوراقی بنویسم...» مؤلف هر چه می‌گفت، از حافظه می‌گفت؛ زیرا به هنگام سفر به مدینه منابع و مصادر خود را همراه نداشته است. گوید: «من معذرت خواستم که از حفظ گفتن و نوشتن، سبب افزون و کاست می‌شود. اگر کتابهایی به همراهم بود، در این باب، کتابی گرد می‌آوردم که شفابخش نفوس باشد...» مؤلف ﷺ می‌خواسته کتابی کافی و شافی در تاریخ مدینه بنویسد. اگر کتابهایش در دسترسش می‌بود، در تاریخ مدینه

ورزیده‌اند) به ظهور رسیده و از آن جمله است:

۱ - تاریخ معالم المدينة المنورة

قدیما و حدیثا، از احمد یاسین الخیاری؛

۲ - فصول، فی تاریخ المدینه، از علی حافظ؛

۳ - المدينة المنورة بين الماضي و الحاضر، از ابراهیم عیاشی؛

۴ - آئثار المدینة المنورة، از عبدالقدوس انصاری؛

۵ - الدر الثمین فی معالم دار الرسول الامین، از محمد غالی شنقیطی؛

۶ - فضائل المدینة المنورة، از خلیل ملا خاطر؛

۷ - رسائل فی تاریخ المدینه، به کوشش حمد جاسر؛

۸ - الاحادیث الواردة فی فضائل المدینه، صالح رفاعی؛

۹ - التاريخ الشامل للمدينة المنورة، از عبدالباسط بدر؛

همواره مدینه منوره مورد توجه و اهتمام محققان بوده است و خواهد بود. و آثاری که در زمان ما به عرصه ظهور می‌رسد بر کسی پوشیده نیست. سیاس خدا را و درود و سلام ما بر سید ما محمد و بر همه خاندان و یارانش.

مفصل‌تر از آنچه نوشته کتابی می‌نوشت. همان‌گونه که ذیلی بر تاریخ بغداد نوشته و ذهبی درباره آن گوید که «آن کتاب در دو بیست جزء است و حاکی از قدرت حافظه و وسعت دانش او...»

این کتاب نسبت به کتابهای پیش از او در تاریخ مدینه کتابی یکتا و جامع است. مثلاً قدیمترین کتابی در تاریخ مدینه که به ما رسیده، تاریخ ابن شُبّه است که کامل نیست و تنها جزئی از آن یا نصف آن را در دست داریم. کتاب ابن شُبّه به شیوه محدثان تألیف شده و اخبار آن در همه جوانب وسعت ندارد؛ بلکه سیری است گذرا در حوادثی که در مدینه جریان داشته و مطالب اندکی از حوادث را در بردارد.

سپس کتاب فضائل المدینه ابن جندی است؛ کتابی کوچک که مصنف آن تنها به ذکر فضائل بعضی از اماکن و بقاع مدینه و ساکنان آن پرداخته است.

اما ابن النجار آنچه را از مدینه و تاریخ قدیم و پیدایش آن از زمانهای کهن و حوادثی که در خلال سالهای دور اتفاق افتاده، می‌دانسته در تاریخ خود آورده است. سپس در ضمن آن اخبار و تواریخ، آنچه را از مشایخ خود و از مردم این شهر (هنگام پرس و جو از برخی اماکن و بناها) شنیده

است درج کرده.

نظر به اهمیت این کتاب و به اعتبار یکتا بودن در روش تألیف، معلوم شد که مطری (متوفی به سال ۷۴۱ ه.ق.) ذیلی بر آن نوشته و کمبودهای آن را جبران نموده و بعد از او ابوبکر مراغی (متوفی به سال ۸۱۶ ه.ق.) نیز بر آن دو کتاب، ذیلی نوشته و اشتباهات و کمبودهای آنها را زایل کرده است.

همانگونه که این کتاب - به اعتبار اینکه از ابن زباله و زبیر بن بکّار نقل کرده - از مصادر اساسی است، می‌بینیم که سمهودی مطلبی را از مؤلف نقل کرده و در اسناد خود اشارت می‌کند که آن را از زبیر بن بکّار و ابن زباله نقل کرده؛ حال آنکه سمهودی به ظن غالب، خود، کتاب تاریخ ابن زباله را دیده است.

کتاب ابن النجار رشته سخن و روایت را تا زمان خود ادامه می‌دهد؛ مثلاً می‌بینیم که در پایان مطلبی می‌گوید: «تا به امروز» و گاه مطلب را به اتکای معاینه و رؤیت خود نقل می‌کند. همچنین به تحدید حدود بعضی از اماکنی که آنها را دیده است و وصف مکان و موضع آن می‌پردازد. مطری نیز از او تقلید می‌کند.

در خاتمه از خواننده بزرگوار می‌خواهم

که در صفحات این کتاب نیکو بنگرد تا به اهمیت آن در حفظ تاریخ مدینه منوره مبارکه پی ببرد و در آن مطالبی را بیابد که در بسیاری دیگر از منابع نتواند یافت.

شرح حال مؤلف^۳

ابو عبدالله محب‌الدین، محمد بن محمود بن حسن بن هبة الله بن محاسن بغدادی، معروف به ابن‌النجار، به سال ۵۷۸ متولد شد؛ در ده سالگی به سماع حدیث پرداخت و در پانزده سالگی خود به طلب حدیث برخاست. از ابوالفرج عبدالمنعم بن کلیب و یحیی بن بوش و ذاکر بن کامل و مبارک بن المعطوش و ابوالفرج بن الجوزی سماع حدیث نمود. او در این اثر خود، بیش از همه، از اینان روایت می‌کند.

همچنین در شام و مصر و حجاز و اصفهان و حران و مرو و هرات و نیشابور هم در سفری که بیست و هفت سال مدت گرفت، سماع حدیث کرد. او از هر کس - چه بلند مرتبه و چه فرومایه - چیزی آموخت از انواع حدیث و نثر و نظم، تا آنجا که در شهر خود مشهور و معروف شد و شاگردان گردش را گرفتند. مشایخ او سه هزار مرد هستند و چهار صد زن.

او خود درباره خود گوید: «مطلوبات را خواندم و حافظان قرآن و حدیث را دیدم؛ در اخبار فضلالی بغداد و کسانی که به بغداد می‌آمدند تتبع بسیار می‌کردم» و شاید همین مهارتها سبب شده که بر کتاب «تاریخ بغداد» خطیب بغدادی، ذیلی بنویسد.

از آثار اوست: القمر المنیر فی المسند الکبیر؛ کنز الامام فی السنن و الاحکام؛ المؤتلف و المختلف؛ المتفق و المفقود؛ انتساب المحدثین الی الآباء و البلدان؛ جنة الناظرین فی معرفة التابعین؛ العقد الفائق. وفات او رحمته الله در پنجم شعبان سال ۶۴۳ واقع شد.

ج. روش ما در تحقیق این اثر:

سیاس و ستایش خدای را و تمامترین درود و سلام بر سید ما محمد صلی الله علیه و آله و بر همه خاندان و اصحابش. نام دقیق این کتاب، «الدرة الثمينة فی اخبار المدينة» است - اثر ابن‌النجار - که برای نخستین بار با دو چاپ پیشین و سه نسخه خطی آن، مقابله و از روی آنها تصحیح شده است و با این کیفیت، منتشر می‌گردد.

کتاب، از نسخه‌هایی که این نسخه از روی آنها نوشته شده، ذکر می‌آمده بود. معلوم شد همه آنها از نسخه‌ای که استاد صالح جمال از آن استفاده کرده و نسخه سومی که ورقهایی از اول و وسط و آخر آن افتاده (از نسخه‌های عکسی کتابخانه چسترتی) رونویسی شده‌اند.

پس از مقابله و ثبت تفاوتها، به منابعی که مؤلف از آنها نقل کرده است (مانند صحیحین) نیز مراجعه کردم و برای تأکید بر صحت نامها و تسلسل اسنادها و برای تصحیح سقطها و تحریفهای بسیاری که در نسخ چاپی و خطی بود، به منابع لازم مراجعه نمودم؛ ولی خود را ملزم به ضبط همه اختلافها ننمودم؛ زیرا این اختلافها فراوان بود و تفاوتها فاحش و سقطها متعدد.

از خدای بزرگ می‌خواهم کوششی که با اخلاص تمام برای رضای خداوند کریم در تصحیح این کتاب به کار برده‌ام، پذیرفته آید و همه کسانی که در آن می‌نگرند و غلطهایی را که در آن راه یافته، تصحیح می‌کنند، به ثواب عمل خود نایل آیند؛ و نیز می‌خواهم که همه ما را محبت و حسن ادب در جوار این سرور بزرگ (سید و سرور ما محمد ﷺ) عنایت نماید.

چاپ اول کتاب را استاد صالح جمال به سال ۱۳۶۶هـ، از روی نسخه خطی پרגلپی به انجام رسانیده و خود - که خدایش بیامرزد - در مقدمه کتاب به این معنا اشاره کرده است.

چاپ دوم را هیئتی از علما و ادبا - همچنان که بر روی جلد کتاب نوشته شده - در سال ۱۳۷۶هـ، با اتکا به دو نسخه خطی و نیز نسخه چاپی استاد صالح جمال به طبع رسانده‌اند.

من این دو نسخه چاپی را با هم مقابله کردم؛ میانشان اختلاف بسیار و تکرار غلطها و تصحیفهای بسیار دیدم که شرح آن به طول می‌انجامد. پس خود در پی یافتن نسخه‌های خطی کتاب برآمدم. تنها یک نسخه در کتابخانه «عارف حکمت»، منسوخه به خط شیخ ابراهیم حمدی «مسئول کتابخانه» یافتم که چنان که از عبارت ورق اول بر می‌آمد، از روی نسخه کتاب آل مظهر در مدینه منوره استنساخ شده بود.

این دو نسخه را با هم مقابله کردم و اختلافات را ثبت نمودم؛ سپس به نسخه دیگری دست یافتم که آن نیز به خط شیخ ابراهیم حمدی بود، که قسمتهای نانوشته و افتادگیهای آن بسی کمتر بود و در پایان

بار خدایا، تو منزهی؛ سپاس و
ستایش، تو را؛ و درود و سلام بسیار بر
سرور ما محمد و بر خاندان و اصحاب
او باد!

حسین محمد علی شکری

مدینه منوره - ۱۴۱۶/۱۱/۱۲ هـ.

پی‌نوشتها:

- ۱- در تاریخ وفات، در منابع این شرح حال، اختلاف است و آنچه ما آورده‌ایم ارجح اقوال است.
- ۲- المدینه المنوره بین الادب والتاریخ، ص ۱۰۶.
- ۳- منابع شرح حال: سیر اعلام النبلاء ۱۳۱:۲۳؛ طبقات الشافعیه از ابن قاضی شهبه ۴۵۴:۱ (۴۲۲)؛ طبقات الشافعیه از سبکی ۹۸:۸ (۱۰۹۳)؛ طبقات الشافعیه از اسنوی ۵۰۲:۲ (۱۱۹۹).